

Иштики херектер килдистеринде

ИЙИ ХОНДУР АЖЫЛДАДЫ

Чөөн-Хемчик кожуу чагырганын иштики херектер килдистеринде бөлүк ажылдакчылары чокче дөрт үрү сорулга-биле Төв-Хая суурга ийи хондуур ажылдаан...

Бистин Чөөн-Хемчик кожуун чагырганын ИХК начальниги Борис Ондар ажылдык бир чаа хевирни кылдыр болдуун үндүрени дудуулаанын күүселдөөн боттаандыры-биле суур бу...

Паспорт столунун деви-кээринде ниэтининде 2100 кире өреге бар. Оларын штииден 141 өреге арат (тараачын) ажылдакчылар. Оларда 13450 гаа-одал, 317 гектар тарыла шөлү бижыллаттыган...

Бирги хүнүдө хүндөр ажылдарын кылчып чоруп турган үеинде милиция ажылдакчылары-биле суурга спортмешинери боттары кижүлү шенешип, спорт-чу оюннары эрттирген...

ДЕТКИМЧЕ

ХЕРЕК

Өвүр кожууну деви-кээринде ниэтининде 2100 кире өреге бар. Оларын штииден 141 өреге арат (тараачын) ажылдакчылар. Оларда 13450 гаа-одал, 317 гектар тарыла шөлү бижыллаттыган...

Эрткен 1995 жылда арат (тараачын) ажылдакчылар дүктү 109, ээтти 26 тоннаны күрүнеге садпай сайгарган. Оске утланышынын ажал-агыйы кылдып чоруй барган база анаа-ла саазын кырында тургустунган 18 арат (тараачын) ажылдакчылар кожуун чагырганын доктады-биле дүктүргөн...

Ажал-агыйыларын мате-риал-техникти баадалып бижылдагында күрүндөп аска-хоронин чээлиге конуч эрештин берип турат. Чамдык чаа тургустунган арат ажылдакчылар ол чээли акшаны ийи-чү чыл иштинде оочурап манап келеш, матеурадды баазын тургузуп чалашкан, дүктү тургалары база бар. Өвүрдө элек тараа шөлери чок болтай. Арат ажылдакчыларын кол утланышыны мал ажал-агыйы болганда, мал садпай алып чээли акша араттарга конучу чүгүла болуп турат.

Кожуунда арат (тараачын) ажылдакчыларын кол бүүрүп турат. Араттар чамдык чүк, дүк, сүт, аты-кеш, Ону күрүнеге дужаарган орту-үнеси-чирк болууна, даң үндүрөн чарыдаларын дулап шыдаа, азжак каражалык бооп турат. Күрүне, Чаазкыт талаанын даң хулап алып өртеректерин өстүрүп, деткимчени көргүзери күзенин.

Кандыган сугарылга арктарын катал ажылдап турган, чамдык тараачынлар тараа өстүрүп, садпай сайгарып күзөлдүргөн. Ону кайтар дээрге, кынар-чаар матеурадды, артык кезектер, үрелин аймаанын ортен-уеси база улуг. Манаа блага-ла күрүндөп чээлиге акша-хоронин дуздалычы херек.

Карыма ТУЛУШ.

Уениң байдды-биле алыр-га, садиктин, дерит-херекселери кылды-ла эрширкенээ, ажырбас, четчир улус-тур деп билдим.

Олак ДУЛУШ. Чөөн-Хемчик кожуу.

ШКОЛА БОЛГАШ ҮЕ ДУРЖУЛГАЗЫН ӨӨРЕНИП, ТАРАДЫР

Республиканың педагогика билиглерин сайгар-дыр институтун методистери Елена Самвадовна Шаравия биле психолог Нина Салчаковна Монгуш Эрнига, Тес-Хем кожуунарың өге класс башкыларына неледа дүржүлдө дакма солуу болгаш ажык-тыг семинарын эрттиреш барганнар.

Е. С. Шаравия институтта ажа ажалдаан хезирине «Өге школары өөреничи-лери өөредилге агагышта-рыда аргам» деп темалык дег билер болза, нинча эки түнөөлдери чедип ал болур деп чүевен башкыларга билиглеринде болгаш тодарай чижектерге көргүскен. Яна-буру арктарын чогаалдыкы ажылдап турган, про-граммага кирген чүүдөлери уругларга билиглерин алырнын өзгөчө чүгүла азын айтпак база оор-лаа эске ажыгыт арга-сүмөлери берген. В. К. Натсакын мурнакты дүржүлдө ажал халыр өөренип алыр-биле өге класс башкылары ылды семинарларын уламчыла-рын дилдөөн.

Институттан ол семинар-ны арктирип келген методист Е. С. Шаравия нинде семинарны чогаалдыкы өзе-биле ажылдап турар, В. К. Натсакын арга-дүржүлдө өөренип алат. 1,3 деп про-грамма-биле ажылдап боор, шак ылдык башкыларга эрттирери чөлө пиланып турганы динаткан, 1996 чылдын апрель айда ону эрттирери хулапип алган.

Семинарны чыгуула келген башкыларын мурнакты Кызыл-Чыраа ортак школа-кожуунда өге класс башкы-ларын методикти катты-жымшыктын дүзүрүкчү, дээди категорияга Ангела Иламовна Ореная чогаалдыкы отчедуни болгон.

Семинарнын база бир со-луун болгаш ажыктыг тала-зы — психолог Нина Салчаковна Монгуштуң киржил-геи. Ол болга тускай пражы-биле ажылдап, хей-хей башкыларын психологтуг тре-нингилерге хаара турганын кызматтап турган. Бичангаш Н. С. Монгуш өге класс башкылары-биле хүнүнүне

ОЛАРНЫН ААЛЧЫЗЫ

М. Ч. Куулар машина баш-карлыгына өөредиринин талазы-биле кожуунда бай-лак арга-дүржүлдө баш-кыларын бирээни алпарган. Оон дерип алган кабинетке көрүп, дүржүлдөп солчул, өске школарынын башкыла-ры көп-лаа тургуулан. Ма-кар Чигитович чолаачы-лар белегээр херекке улуг улуг-хузуун киргет.

М. Ч. Куулар хузуунда артын, оозу-биле малчын-нартын өтөлдү келти турар. Баудуг дүгүн мелеэ чедирер шапканын ол. Оунун ишти дүржүлдөгү өге класстар башкыма, Бичангаш Май Далаа, Хаууна Куулар ажал чүгүла хузуунда ажал-агыйы бөлүмү, а башкылар ажалдап, улуг чек-кин болуп чогуур. Ол салым-чачынын башкы. Болу-ун арга-дүржүлдөгү док-уунал белин чорутуу, Улусу педагогиканы били-ди-биле ажыктыч чүгүла.

Бодалдарым. Моң мунча болгай. То-жуулар амдырларын, оңай койдулар конуч кый-Олар бойдукаа чоок болгаш дэриг, олу бодустун чакыттарын конуч эки билер. Ону амдырларынга ажылдап билер база ону салгалдан салгалде дамчы-дыл берип чоруурлар. То-жу кожуун девискээр талазы биле Тыванын дэртүн бир кези дээр болта, ону чазыг чок боор. Тожуну көрбөз кижи Тожуну көрбөз ол дээрле шын байны. Бичангаш, Тыва Рес-публиканын бир дугар Президентин Шериг-оол Диважикович Ооржикын айны адьп чыч чорал. Ол чурттага деп донча кедин барып чалгынын сүстер апар боор деп чүгө боор рээр мен. Ида конуч ханы утка бар деп болуп ор мен. Тожу дээрге, бой-

дус-байлаа онзагай, калгы-чурттын, багыт кижи анза чурттаары берге онан дэл хууда бодар мен. Току — Тывага ат-сураа алган алдарлы кижилерин — Л. Чадамбанын, Ю. Кун-дештин, М. Бухтеевтин, М. Милдүмөни, А. Кума-актын чурту деп билши чоруур мен.

Арбычга ДАРЖАА. Кызыл хоорай.

ХӨЛГЕ-БИЛЕ ХАНДЫРБААН

Участок шагдаамы бооп ажылда-ла бир чөл эзөөн ажып бар чен. Бо оранда онзагай аймылдык херек үгүдөлгилери өршөлдүгүлү карын, ниндыг-ла болууна деп бодаар, күзөөр-дир мен. Эрткен чыйың чылга ба-йырдамыда харын Нарын-дан бир болук оолдар мого-килдиг шалп келеш, арга-галааштын организастаанын үнөөлине, «Качык» кол-лективте бүдүрүлгөн чүк сөөртү машиназын муңуң ажылдап келген конуч анык чолаачы оолдун амы-ты-нына четкенер. Ол үдү-рүкчү херекти ажыктып, истелге организастык шил-тинген, Истелген доостуң, ам сду болуп журулгуч чүе. Чайгы үдө ажил-хожуу-лаа кылбас, айт-келге муңуң алгаш, алдар келген, тонал, арагалган чорур анык оол-дарын тулаа, оларнын биле чугааны кылып, чамдыкта-рын торгалга оналп, ажыл-

биле чоп хандырбай турар ирги?

Эрткен чыйың ТР-ийн ИХК-а-зын сайдын С. С.-В. Монгуш баштаан яаманың ха-рымсалганы ажылдакчыла-рум байланын чогуумчул-тударына деткимче кыл-дыр машина бээр бооп, шиптири динатканда бээр чартык чыл ажа дүндү бар чок. Кажак машина-би-ле хандырар ирги? Тус чө чыгаргынын, коллективте бүдүрүлгөн талаанда ат-биле-даа хандырбай тур-гар. Черниң черинде чангыс кижи чадаг кылгашт ажыл-даары берге деп чүе кым чугааныда кылгып турду. Эрнин кожуун чагырганын иштики херектер килдистеринде начальниги В. М. Ооржактын удуртулга-биле килдистин шагдалаары ай, нартал саңында көп, мээң ажык-чорудалмага практикти дуаны көргүзүп туралар.

вооуз ДОРЖУ. Качык суумуңуң учас-ток шагдалаы, миллиян-ның сержантызы.

«САЛГАЛДЫН» ЧАШТАРЫ

Чыраа-Важы суму чагыр-гамына хамааржыр үш яе-лесадик бар. Оларын ийизи суурда, а бирээни — Шык-Важы сүт-баран Фермазын-да, Оларда шупту 170 ажык чаа хаара туттуган.

тарын тьп, тырттырып тур-бад, бүүдү улуг альбомду долдуур хевирлиг.

Чыраа-Важына «Комму-низмге орук» колхоз тургус-туруга, садик ийичан тур-густунган деп билди мен. Амы үдө оон байланын кысказын биле чугаалап бээр оон эргелекчигин Чечен Салчакжаровна Куулардан дилем. Оон чугаалааны бола.

Школаны 1966 чылда дооскап, яли-салик эрел-кчилеп атеделим. Салик-тин ийи каат дап бажынын 1981 чылда туткан. Ам ийи-да 90 ажык уруг бар. Олар бир улуг, ортумак болгаш ийи бичи бөдүктерге чар-лып туралар. Кижизидикчи башкылар шупту чогуур артем-билдиг. Кижизидик-чи башкыларын дуздала-чылары алды кижи. Олар

уруглар-биле ажылдап би-гай чачыдына уруглар та-лазы-биле кескү ажылдарын кылгып турарымысты дур-туулаа демдегел келген.

Бичангаш каш чыл бу-рунгар бис кожуунун тө-лөөдөрүнн семинарын биске эршир-ла турган чүе. Эмчиис үр аждааан, бе-дик мергежилдик кижи. Сөөл-гү чылдарда садик уругла-рына хандырылгы ааргы-лар болбаан. Чыгып болгаш сактыгы чурумуна сагы-тамышты турар. Ада-нел-биле харылаа багай эвөс. Ойнаа-рактарын ада-нел араанына мөөрөй чарлаан, кылдырып ат тур бис. Кижизидикчи башкыларын кандыг дээр боор, шупту кылып ажы-дап туралар. Ажылыга харымсалга-

дүмөс, элден аа, дарга — диди. Черле ынчаш инспек-торларын эрген конуч улуг, оларнын кажары база шыраак-ла. Протоколду ным-даа эдер өргө чок. Дарга-ларга чугаалаарга-да бисти тооваст-тыр. Бо Току-нуң улуг хондерине ырак Иркутсийден, Красноярский ден самолеттар ужул көлөп, балыкты, аңаң турар аларган — деп, ол чуга-алган доосту. Тоун чыгар-гың ийи сур чуртуг, он тоо харын анык тыаа оол сыйн боолар кан чүе-дир. Анын инспектору прото-кол тургускун, ону судка беринкен, Районун улус суду оолду беш чыла шиптен, боозун база чыгарган-дыр. Ол хуусааны анык өр үзе баскаш, чанып келген. Ону ынчаар черле шиптес турган чүе—деп, балыкчы бажын чайгаш, менче көрүп оларган; — оода торпак нага, аскага, Току кижи кербан-даа төт-гөчкенин кырдан, олар чылды кыйыда үезиге аны адьп чыч чорал. Ол оолду мен ам-ла көзгээр мен. Хокук болдуңуң чери-нин аны алып алган дээр кыра-бажыңга беш чыл орган-дыр. Тожулар чүе-чүе чыл иштинде бо чери

Номчкунун бодалы

ТОЖУГА ЧОРААНЫМ

Бир чылын, чеден чылдар орта үезинде-ле тургал боор, ажыктын аайы-биле Тожуга сургалчылап челе берген мен. Чал-Кежит суурда ортумак школарын ажал-амдырлар — биле таньжып турувуста, тайга-дан кей ивлер сүрүп экикелген, оларын ачылаар-га үлөп бээр деп чугаа дьндүлөп келген. Ынчач таптыг-ла ноябрь айнын атези, соок чок чылы хүнүр турган чүе. Мен Бай-Тайга чурттуг ховч кижизин иви көргөн эвө мен, ону барып көөр-лү-дө дэж суур чогуунда тес казгаже улгай баштым.

назин, шутлак-дөңөк чүдү-рөп боордур. Иви мал конучу чааш, дэпил деп чүе шуут бөлбөс, харын кижизин соондан эдерип чоруп бээр орду. Бир эвөс анча ду эберинтер бол-ду, нуна, ол сенден адырлы-байна баар. Ол — шажа-га бар мыйыстарык, улуг кара-кара каракталы, иви — Токунун кол малы боор чоран, ол ынчаар артар журулгуч. Анчыларын анчаар чери ырак, 5-6 хонуп чедер, орук-чирин берге. Ындыг узун орукту кылгып харылаа чүгө ив эртин шыдаар. Сезен чыл, дарын эезинде боор, бир чыйын «Азас» деп турган тер лагеринге дышталып тургаш, хонуч-хуооа тоңуң кедала. Салдам суур а чыдап келеш. «Сура» манан, чалгарап, азм кылдыгына ынай-бээр бажып тур мен ийин он. Улаваан-да Тоора-Хем суурдан ма-шын хаалгып келеш, бичи-денин харжактар дүңүр октапкыш, ынай болду. Ол

кайма ишти сынышпас кылдыр тырып каан. Хей иви, чарыларын мыыста-лары шаарнаар болду. Оларын ачылар канда шиптинден үндүр чедип ал чоруп турлар. Бир ачы кол-дуунда беш-алды хире гви адыр мындыг. Ужуду болза, бир ийини ачы мунар, өскеинге он-чөмөк чедирер, артаннарына ху-

